

DEN KRIMINELLE PERSONLIGHED

»The Criminal Personality«. Vol. 1: A Profile for Change af Samuel Yochelson og Stanton Samenow, Jason Aronson, New York, 1976 og »The Criminal Personality« vol. 2: The Change process af S.Y. og S.S., Jason Aronson, New York, 1977 samt »Inside the Criminal Mind af Stanton Samenow, Times Brooks, 1984.

Retspsykiateren og kriminalpsykiaterens diagnostiske virksomhed overfor lovovertrædere med alvorlige sjælelige forstyrrelser har ofte karakter af forsøg på at forklare den kriminelle handling, som et udslag af psykisk sygdom. Det gælder, når retspsykiateren medvirker til særforanstaltninger på domstidspunktet, og det er tilfældet når kriminalpsykiateren lægger sit lod på vægtskålen – ofte til gunst for den indsatte, der under afsoningen søger at opnå et frihedsgode eller en lempelse af sanktionen.

Desuden har det værret kriminalpsykiaterens opgave at »mildne luften« for de indsatte, som er blevet overset eller fejlplaceret indenfor sanktionssystemet. I enhver af disse sammenhænge har psykiateren en ret marginal placering, og hans funktion er ofte nærmest af diskulperende natur.

I et omfattende værk »The criminal personality« foretager den amerikanske psykiater Samuel Yochelson (Y) og den amerikanske psykolog Stanton Samenow (S) et radikalt opgør med den vaneforestilling, at det er retspsykiaterens opgave at optræde som lovovertræderens forsvarer i de tilfælde, hvor psykiske afvigelser medfører, at juristerne mere eller mindre helhjerter inddrager psykiateren i retsmaskineriet.

Y. var praktiserende psykiater, indtil han i en alder af 55 år opgav sin praksis for at prøve kræfter indenfor et område, som han kun i meget ringe grad havde beskæftiget sig med: Behandlingen af svært kriminelle.

Han fik i 1961 ansættelse på Sct. Elisabeths hospital i Washington D.C. Her arbejdede han med lovovertrædere, der var anbragt på Sct. Elisabeth hospital m.h.p. retspsykiatrisk vurdering. En del år efter blev den væsentlig yngre psykolog S. knyttet til det samme projekt, og efter Y.s død har han videreført hans ideer og blandt andet bearbejdet dem i bogen »Inside the criminal mind«.

Det var ikke Y.s hensigt at foretage egentlig forskningsarbejde. Hans intention var at prøve at finde nye veje i et område, hvor det hidtil havde været svært at opnå resultater. Hans forehavende var »to search rather than research«.

I begyndelsen påtog han sig udelukkende at undersøge og behandle lovovertrædere indlagt på Sct. Elisabeth, senere indgik også lovovertrædere, der var prøveløsladt, aktive kriminelle, der ikke aktuelt var ude i kriminalitet, ungdomskriminelle og andre.

Det blev tilkendegivet overfor de kriminelle, der ønskede at deltage i projektet, at de ikke ville opnå særlige goder f. eks. tidligere løsladelse ved deltagelse i projektet – kun muligheden af at profitere ved behandlingsprocessen. Klientellet var af vidt forskellig social oprindelse. Aldersmæssigt var de mellem 15-55 år, mere end halvdelen var negere.

Y. anvendte primært den traditionelle psykoterapi, som han havde benyttet overfor sine ikke-kriminelle patienter i sin privatpraksis, men resultaterne var skuffende, og efter flere års arbejde både med behandling og grundige følgestudier ændrede Y. totalt sin vurdering af den kri-

minelle personlighed, og af hvorledes han skulle gå til værks for at opnå en tilbunds gående afkriminalisering.

Det væsentlige i hans opfattelse var, at *kriminalitet ikke var betinget af omgivelsernes reaktioner*. Den kriminelle *valgte* at begå kriminalitet. Hans indstilling var bestemt af en særlig kriminel tankegang og handlemåde – ikke af omgivelsernes adfærd.

Denne vurdering anlagde han såvel på individualterapi som på gruppeterapi. Den kriminelle livsstil er *domineret af uansvarlighed* og denne uansvarlighed er – naturligvis – af forskellig styrke, som det fremgår af oversigten nedenfor.

Det kriminelle kontinuum

Ureg. »kriminalitet« f. eks.	Reg. kriminalitet	Ekstrem kriminalitet
Upåidelighed	1) samme tænkning som ekstrem krim	1) tidlig start
Passer ikke arb.		
Kommer for sent	2) men kun spredt krim	2) megen krim
Hjemlig forsømmelighed	3) evt. miljøskift: overang til ekst. krim	3) konstant optaget af krim tænkning og handlen

Kriminalitet er herefter ikke defineret som en kategorisk enhed – enten/eller. Der anvendes på den anden side ikke eufemismer. Det undlades med overlæg for at imødegå de kriminelles selvopfattelse som »gode« personer, hvilket ville lette bevarelsen af det kriminelle image.

Det er således af hensyn til mulighederne for at lette ændringsprocessen for den kriminelle i det korrektive arbejde, at man opretholder den ret værdiladede betegnelse »kriminal«. I det følgende vil jeg *udelukkende beskæftige mig med den ekstremt kriminelle person*, som beskrevet af Y. + S.

Uansvarligheden og asocialiteten er ikke et overfladisk problem opstået ved tilfældig omgang med dårlige kammerater eller en uheldig familiekonstellation. Det er derimod karakteristisk for den massivt kriminelle, at han i en meget tidlig alder opsøger de kriminelle miljøer eller selv tager initiativ til asociale handlinger.

Det sker ofte i 5-10 års alderen og herefter er hans tankeverden og handleliv vidtgående domineret af kriminel foretagsomhed.

I deres arbejde med kriminelle anvender Y. + S. som ovenfor nævnt ikke psykiatriske eller psykologiske referensrammer, da den psykoterapeutiske fremgangsmåde understøtter lovovertræderens trang til at tale udenom, efterrationalisere eller »bruge« terapeuten til deres egne forehavender.

Iagttagelser kan heller ikke opnås via tilkendegivelser, der går på følelsesudtryk. Det er også en form for afgliden. Det tolereres ikke at den kriminelle benytter sig af den emotionelle udtryksform, f. eks. siger: »Jeg føler ikke jeg kan« i stedet for »Jeg kan ikke«. Det er netop vigtigt at undgå emotionelle mellemlid, som kan blive led i bortforklaringsstrategi og dermed vanskeliggøre ændringsprocessen.

Vejen til indsigt går via et kognitivt og fænomenologisk defineret »set up«. Dagligt, uge for uge og måned efter måned skal de kriminelle, der ønsker at ændre sig, i gruppe eller individuelt redegøre for deres tanker og handlinger mundtligt, eller skriftligt, men redegørelserne må ikke udtrykke forklaringer eller undskyldninger, kun beskrive kendsgerningerne.

Hvis lovovertræderen bliver i processen fører det til, at det går op for ham, hvor gennemsy-

ret af uansvarlighed og kriminalitet hans tankegang er, og derefter begynder den næste fase, det mindst lige så besværlige arbejde med at lære at leve under ansvarlighedens love.

Det er en *læreproces* mere end det er en egentlig psykoterapeutisk proces. Den psykoterapeutiske referensramme er altså erstattet af en rent *kriminologisk referensramme*, og »behandlingsprocessen« er erstattet af en *ændringsproces*, hvor kriminel adfærd skal erstattes af social, ansvarlig levevis.

Det kriminelle fejltækningsmønster

Det kriminelle fejltækningsmønster er ifølge Y. + S. betinget af fejlfunktion på tre områder:

A) det kriminelle tænkemønster – criminal thinking patterns

B) den automatiske fejltænkning – automatic errors of thinking

C) fejlfunktioner, når tanke skal omsættes i handling – from idea through execution.

A) *Det kriminelle tænkemønster* manifesterer sig ved den kriminelle særlige bearbejdning af en række fællesområder og ved et specielt kriminelt adfærdsmønster.

Det viser sig ved administrationen af energi, frygt, vrede, stolthed, magtoplevelse, sentimentalitet, sexuel adfærd, endvidere kan den kriminelles særlige sjæleliv påvises ved konkret (opsykotisk) tænkning, fragmentarisk tænkning, unik selvopfattelse (uniqueness), en vis form for perfektionisme og ved lovovertræderens – velkendte – trang til upålidelighed og fordrejning af sandheden.

Til belysning af kriminel tænkning er nedenfor omtalt det fænomen, som Y.S. kalder nulstadiet (zero-state), som er noget centralt i den kriminelles oplevelsesverden. Til nærmere belysning af det kriminelle tænkemønster er valgt en beskrivelse af lovovertræderens måde at administrere frygten eller angsten på og af det såkaldte nulstadium – zero-state – som står centralt i den kriminelles oplevelsesmåde.

Frygt – angst

a) Den kriminelle har et andet forhold til angsten (eller frygten som forf. konsekvent skriver) end den ikke-kriminelle patient. Den kriminelle flygter fra angsten – hvor f. eks. neurotikerens søger at få den påvirket terapeutisk.

Den kriminelle er plaget af en general, vedvarende og intens frygt. I mange tilfælde er det ikke muligt at finde et traumatisk erfaringsgrundlag for frygten. I andre tilfælde er traumerne åbenbare og massive. Men i begge tilfælde administreres angsten anderledes end hos neurotikerens.

Frygten optræder allerede tidligt i barneårene også selv om der ikke foreligger klare psyko-traumer.

b) Den kriminelle lever i en konstant og stærk frygt for død, lemlæstelse. Han oplever angsten i form af mareridt om død og ulykker, claustrofobisk angst, angst for sygdom, der dog samtidig ledsages af frygt for at modtage lægelig behandling, specielt hvor der er risiko for smerte. Han oplever desuden en udtalt angst for invaliditet og komplikationer ved lægebehandling.

c) Den kriminelle nærer endvidere en meget karakteristisk frygt for nederlag »putdowns«, frygt for at blive »den lille«. Der er her ikke tale om selvføringssider af subparanoid art.

Oplevelsen angår konkrete forhold ofte af ringe proportioner og ledsages af angst, ubehag og vrede.

d) Det er den kriminelles grundholdning til frygt, at den skal undgås.

Han vil ikke anerkende tilstedeværelsen af angst.

Derfor søger han den elimineret, ja, han ønsker end ikke verbalt at erkende, at han er bange. Han er i barneårene ivrig for at vise, at han ikke er nogen »tøsedreng«, han søger at undgå at vise sin angst ved at foretage hasarderede ting. Det kan virke som frygtløshed og fører da også til, at den kriminelle fremtræder og beskrives som »følelseskold«.

Angsten er dog i høj grad til stede, men den kriminelle har udviklet effektive teknikker, hvormed han kan undgå oplevelsen af usikkerhed og angst. Det sker ved lynhurtige aggressive udfald (attacks) eller undvigelses (avoidance) manøvrer.

I behandlingssammenhæng er det ikke målet at fjerne den uerkendte angst. Ideen er, at få den kriminelle til at bruge angsten, som led i bestræbelserne på at optræde ansvarlig. Angsten betragtes altså ikke som en fjende – som hos neurotikeren – der skal bekæmpes, men som en allieret.

Nul-stadiet:

Nul-stadiet er vel den tilstand den kriminelle frygter mest. Denne tilstand har tre komponenter:

a) *En grundlæggende opfattelse af intet at være værd* – denne oplevelse af manglende socialt værd kan så føre til, at den kriminelle søger at gøre sig gældende ved kriminelle handlinger også selvom han ikke klarer sig ganske dårligt socialt, det interesserer ham bare ikke.

b) *Overføringsopfattelsen* – transparency – refererer til at den kriminelle tror at alle andre ved, at han intet er værd, fordi han mener, at hans utilstrækkelighed er så evident, at ingen kan overse den.

c) Den tredje del af denne negative oplevelse er *bestandighedsfølelsen* – permamency. Den kriminelle mener, at nul-stadiet er en vedvarende tilstand. Dette fører dog normalt ikke til suicidium, idet den kriminelle trods følelsen af insufficiens har en klar oplevelse af, at han grundlæggende er et godt menneske – kun hvis han samtidig med nul-oplevelsen betragter sig selv som et dårligt-ondt menneske fremkommer suicidalrisiko.

Tilstanden kunne minde om insufficiens-følelse hos den ikke-kriminelle depressive patient. Forskellene er, at den kriminelles utilstrækkelighedsfølelse vedrører hele personen – den ikke-kriminelle føler kun utilstrækkelighedsoplevelsen på enkelte områder af sin tilværelse.

Den ikke-kriminelle (ikke psykotiske? – min tilføjelse) er bange for, at andre skal få nys om hans mangler – den kriminelle er overbevist om at omgivelserne ved besked.

Den ikke-kriminelle kan frygte, at insufficiensfølelsen bliver permanent, men han søger hjælp for at komme ud af tilstanden.

Den kriminelle *ved*, at hans tilstand er permanent, og han er også klar over, at han ikke vil tage imod den hjælp, der bliver tilbudt ham – derfor opgiver han på forhånd. Nul-stadiet adskiller sig fra en depression ved, at der ikke er hæmning, hverken emotionelt, kognitivt eller motorisk – faktisk er den kriminelle i fuld aktivitet og med en vis kontrol af tilstanden, der også der ved kontrasterer til den depressive patients hjælpeløshed.

B) *Den automatiske fejltænkning* – automatic errors of thinking er betegnelsen for *de mentale processer og den tænkning, der er nødvendig for, at den kriminelle kan fungere på sine kriminelle præmisser*.

Den automatiske fejltænkning omfatter bl.a. manglende evne til at sætte sig i en andens sted, manglende hensyntagen overfor andre, svigtende evne til at påtage sig forpligtelser, svig-

tende evne til at påtage sig et ansvar, mangel på tidsperspektiv, utilstrækkelig interesse i ansvarsbevidst handlen, dårlig formåen til at planlægge en ansvarlig livsførsel og trang til at bringe sig selv i ofrets rolle (the victim stance).

Her har jeg valgt at omtale det særlige kommunikationsmønster som præger den kriminelle, og som betegnes »den lukkede kommunikationskanal«.

Det er karakteristisk for den kriminelle, at han i kommunikationsmæssig henseende vidtgående kører på egne præmisser. Det er derfor svært at etablere en reel to-vejs kommunikation – forudsætningen for at en ændringsproces kan komme igang.

a) Den lukkede kommunikationskanal viser sig ved *manglende åbenhed* – failure to disclose.

Den kriminelle ønsker ikke at røbe sit »sande« kriminelle jeg og derfor er kontakten med ham præget af undladelser, omgælgelser, overdrivelser, understatements, forvriddinger og forsøg på at score »points« i samtalen.

Han er mistænksom, men ikke paranoid, derimod logisk vagtsom, forståeligt, fordi åbenhed ville ødelægge hans kriminelle image.

Han kan dog bruge »sandheden« til at manipulere med, ikke mindst under afsoninger. Sandheden eller en del deraf kan faktisk være et fint bedrag – the biggest con.

b) Et andet element er den *selektive eller manglende modtagelsefunktion* – lack of receptivity.

Den kriminelle registrerer nøje, hvad der sker omkring ham, men sorterer informationerne på en måde, så han ikke opnår reel indsigt og afklaring. Det ønsker han ikke for han er optaget af sin egen tankeverden og vil ikke drage nytte af andres erfaringer og viden. Han er således lidt påvirkelig, fordi han for sig selv har taget stilling – selvom han ikke røber det.

Denne indstilling skaber naturligvis også betydelige problemer under ændringsprocessen.

c) Endelig *mangler den kriminelle kritisk sans* – lack of self-criticism – dvs. han er ikke uden kritisk sans, når det drejer sig om at forbedre sine kriminelle metoder. Men han mangler en ikke-kriminel referensramme, og derfor har han heller ikke et stabilt grundlag, når han skal vurdere og revurdere sin familiære, psykologiske og sociale situation.

I korte perioder kan han tage afstand fra kriminaliteten. Specielt, hvis han er i svære vanskeligheder, kan han fremkomme med selvkritiske betragtninger på en måde, der for den utrænede lyder som han er blevet »helt omvendt«. I god tro kan han også, når han føler en vis afsky for sin tilværelse vise en selvkritisk indstilling, men som oftest munder denne selvransagelse ud i, at omgivelserne skal tilpasse sig hans ønsker fremfor, at han skal påtage sig besværet med at gå ind i en ændringsproces.

C) *Fra tanke til handling* – from idea through execution.

I retspsykiatriske relationer har beskrivelsen af, hvorledes den kriminelle bevidsthed arbejder for, under og efter den kriminelle gerning været benyttet bl.a. ved bedømmelsen af lovovertræderens strafegnethed og ved valget af sanktioner overfor psykisk afvigende lovovertrædere. I disse forbindelser har psykiatrien benyttet begreber som »affekthandling«, »svækkede hæmninger«, »momentan sindssygdom«, »uden bevidsthed«, »impulsgennembrud«, »abnorme enkeltreaktioner« o. a., men indsigten i disse mekanismer har vi i det væsentlige opnået ved de oplysninger de kriminelle har fundet det hensigtsmæssigt at fremkomme med. Informationerne er desuden ofte fremkommet, når lovovertræderen har været i en trængt situation, hvor han har haft brug for at pynte på sit image f. eks. forud for domfældelse eller ved prøveløsladelse.

I stedet for en kriminel psykologi har vi derfor fået den kriminelles egen beskrivelse af sine psykologiske oplevelser. En sådan fremstilling er ikke sjældent præget af fordrejninger, selvretfærdiggørelse og urigtigheder som følge af at en redelig skildring ville bringe den kriminelle i yderligere vanskeligheder og disse oplysninger er naturligvis ikke et pålideligt udgangspunkt for en beskrivelse af de kriminelle processer.

Ved at arbejde med de kriminelle tankeprocesser, *medens de var i funktion* og ved at anvende udsagn fra eks-kriminelle, som ikke får nogen gevinst ved at søge at fremtræde i et særligt fordelagtigt lys mener Y. + S. at have dannet sig et mere autentisk indtryk af, hvad der sker i den kriminelles sjæleliv, når han omsætter de kriminelle indfald i praktisk handling.

Y.S. beskriver i dette afsnit, hvorledes den kriminelle tænkning hos de svært kriminelle personer er underkastet en generaliseringsproces (extensiveness of criminal thinking) og hvorledes modforestilling overfor kriminalitet gradvis bortfalder og afsluttes med et akut hæmningsbortfald (corrosion and cutoff).

Y.S. beskriver bl.a. den kriminelles evne til opbygning af et (pseudo) positivt image, deres tidvis overoptimistiske holdning, deres trang til at udsætte forpligtelser og de beskriver lovovertræderens reaktion på pågribelse og syn på kriminaliteten. Her skal nærmere omtales processen ved hæmningsbortfaldet, der går forud for den kriminelle handling.

Efter Y.s og S.s opfattelse *beslutter* den kriminelle sig til at lade hæmningerne bortfalde og gøre plads for den kriminelle handling.

Det sker til et vist punkt trinvis. Det *langsomme hæmningsbortfald* betegnes *corrosion*. Derved forstås den mentale proces, hvor eksterne og interne hæmninger langsomt elimineres, indtil det punkt, hvor trangen til at begå kriminalitet overskygger frygten for konsekvenserne heraf.

Desto mere den kriminelle indstiller sig på kriminaliteten ved planlægning og forestillinger om, hvad han kan få ud deraf, desto mere bortfalder hæmningerne. Der er ikke nogen rationel baggrund herfor. Rationaliseringen kommer først bagefter, når han gøres ansvarlig, så »forklares« handlingen med henvisninger til de ydre forhold, som han ikke var herre over, en streng arbejdsgiver, pengenød etc. Når hæmningsbortfaldet er nået et vist niveau optræder *cut off*-fænomenet, hvor den kriminelle *hurtigt afskærer hæmningerne både de interne og de eksterne*, og så er der frit løb for den kriminelle handling. Først bortfalder sædvanligvis de særlige hæmninger, »samvittigheden«, således at kun de ydre pragmatiske modforestillinger risiko for opdagelse, fare osv. bliver tilbage og efterhånden vokser trangen til at gennemføre det kriminelle forehavende, og trangen til spændingen bliver sluttelig så udtalt, at den kriminelle handling uimodståeligt udløses.

I praktisk kriminalforsorgsarbejde har savnet af en overordnet strategi længe været mærkbar. Den såkaldte nyklassicisme indeholder ikke svar på, hvorledes vi skal forholde os til de kriminelle, når den almen-præventive effekt svigter og lovovertræderen kommer ind i »systemet«.

Her er vi i virkeligheden nødt til at begynde forfra igen. De tidligere kriminologiske ideologier det være sig af sociologisk eller terapeutisk oprindelse må siges at være kommet til kort. Alternativer dertil findes endnu ikke.

Y. + S. teorier, der er baseret på den rent kriminologiske referensramme kan måske vise sig at være et sådant alternativ.

Deres koncept har den fordel, at psykologisk og psykiatrisk specialkunnen ikke er en nødvendig forudsætning for forståelsen deraf og såfremt deres foreløbig på »kliniske« erfaringer baseret hypoteser viser sig at have gyldighed vil der derved være skabt et fælles sprog, der kan anvendes af enhver indenfor den ret brogede gruppe af medarbejdere i kriminalforsorgen. En fælles kriminologisk referensramme vil endvidere bevirke, at arbejdet med afkriminalisering og resocialisering bliver lettet betydeligt, ligesom højst fornøden forskning bedre vil kunne initieres, når der eksisterer en fælles terminologi.

Endelig vil en velstruktureret teoretisk referensramme kunne bringe kriminalitetsbekæmpelsen ind i en mere offensiv holdning, hvor initiativet i højere grad udgår fra kriminalforsorgens medarbejdere bl.a. ved mere systematisk tilrettelagt afkriminaliseringsprogrammer med veldefineret indhold og klare målsætninger.

Preben Freitag

Adresse: Overlæge Preben Freitag
Anstalten ved Herstedvester
DK-2620 Albertslund